

▣ Syrjäkylän tyttö ja eletty paikka Anna-
Liisa Haakanan romaanissa *Ruman
tytön rakkaus*

—

Kati Kanto

Kertovan fiktion kautta voimme antaa äänen heille, joilla sitä ei ole (Cutter-Mackenzie, Payne & Reid 2010, 257). Suomalaiset kirjailijat ovat kuvanneet teoksissaan paljon autoitunutta maaseutua syrjäkyliin jääneiden asukkaiden näkökulmasta.

Pohjoisen kirjailijat kuten Timo K. Mukka (1944–1973) ja Rosa Liksom (s. 1958) ovat nostaneet esiin pohjoisen alueen eriarvoisuutta muuhun Suomeen nähden. Molemmat kritisoivat teoksissaan erityisesti pienten kyläyhteisöjen sisäänpäin lämpiävyyttä ja suvaitsemattomuutta. (Vrt. Laitinen & Pohjola 2001, 21; Vuontisjärvi 1998, 190–91.)

Sodankyläläisen Anna-Liisa Haakanan romaani *Ruman tytön rakkaus* (1989) käsittelee samoja teemoja. Teos on historiallinen romaani 1950-luvun suomalaisen maaseudun nuoren naisen elämästä. Romaanissa on useita viittauksia 1950-luvun tapahtumiin ja ilmiöihin, kuten seksisymbolina pidetyn, sotien jälkeen suosioon nousseen elokuvatähden, Anita Ekbergin tähdittämiin mainoksiin (RTR, 18), presidentin vaihtumiseen Paasikivestä Kekkooseen, ”veljeskansan” rajojen miinoitukseen ja siihen, miten ensimmäiset YK-joukot lähtevät puolustamaan Suezin kanavan turvallisuutta (RTR, 44). Tapahtumat sijoittuvat pohjoiseen pikkukylään kuten Haakanan muutkin 1980-luvun ongelmarealistiset nuortenromaanit, *Ykä yksinäinen* (1980), *Ykköstyttö* (1981), *Kukka kumminkin* (1982) ja *Kehnompi Kettunen* (1986). Kyseisten teosten päähenkilöt haluavat jäädä pohjoiseen, kun taas *Ruman tytön rakkaus* -romaanin päähenkilö päättää teoksen lopussa muuttaa etelään. Hän rakastuu naimisissa olevaan mieheen, joka vahvistaa hänen naiseuttaan ja identiteettiään. Lopulta hänen sisäinen ristiriitansa suhteessa kontrolloivaan ympäristöön kasvaa kuitenkin niin suureksi, että hän päättää jättää kotiseutunsa.

Teos on luokiteltu kirjastoissa vaihtelevasti aikuisten kirjoihin, nuorten aikuisten kirjoihin tai nuortenkirjoihin. Nuortenkirjallisuuden historian kontekstissa Haakanan pohjoinen miljöö poikkeaa aiemmasta trendistä sijoittaa teokset kaupunkiympäristöön. 1980-lukua pidetäänkin juuri tämän vuoksi nuortenkirjallisuuden murroskautena. Tätä maaseutusuntaa jatkavat esimerkiksi Anna-Leena Härkösen *Häräntappoase* (1984) ja Varpu Vilkkunan Pohjois-Pohjanmaalle sijoittuvat nuortenromaanit *Rulla* (1991), *Tuhkasiivet* (1993) ja *Tumma nauha* (1996). (Vrt. Rättyä 2005, 30.)

Ruman tytön rakkautta voi pitää eräänlaisena nuortenkirjallisuuden hybridinä, sadun ja fantasian elementtejä sekä toisaalta historiallista ajan kuvausta sekoittavana teoksena. Samanlaisia aineksia löytyy esimerkiksi Hannele Huovin nuortenromaanista *Vladimirin kirja* (1988). Haakanan romaanissa on myös joitakin yhtymäkohtia vieraantumisen problematiikkaa kuvaavaan, 1960-luvulla yleistyneeseen kokeelliseen kirjallisuuteen (vrt. Arminen 2009, 115) maagisen realismin ja balladin piirteiden kautta. Maagisen realismin, jonka tärkeimpiä edustajia ovat kolumbialainen Gabriel Garcia Marquez (1927–2014) ja italialainen Italo Calvino (1923–1985), on usein nähty kuvastavan kolonisoitun kulttuurin ja ”herrakulttuurin” välisiä poliittis-taloudellisia jännitteitä

(Hosiaislouma 2016, 553). Maagista realismia Haakanan teoksessa edustavat vastakkaiset todellisuudet: realistisessa ympäristössä, tytön kotitalossa, tapahtuneet kuolleet kohtaamiset sekä etiäiset ja niiden pelot. Romaanissa toistuu myös balladeille ja saduille tyypillinen kolmiluku: tytön kasvattajina toimivat äiti ja hänen kaksi siskoaan, nuoritäti ja vanhatäti. Balladissa on kyse aina suurista tunteista: luvaton rakkaus johtaa usein kuolemaan. (Vrt. Grünthal 1997, 25.) Haakanan romaanissa näin ei tapahdu, vaikkakin kuoleman uhka on koko ajan läsnä: tyttö rakastuu naimisissa olevaan mieheen ja joutuu sen vuoksi kohtaamaan oman ja miehen lähimpiin vihan. Lopulta hän katsoo parhaimmaksi vaihtoehdoksi lähteä etelään ja jättää entinen elämä taakseen (vrt. Käyhkö 2017, 15; Grünthal 1997, 25).

Artikkelissani kysyn, miten Haakanan romaani kuvaa syrjäseudun tytön identiteetin kehitystä ja paikan elämisen tapoja. Millaisia tilaan ja paikkaan liittyviä merkityksiä balladin ja maagisen realismin piirteet tytön kehityskertomukseen luovat? Millaisia selviytymiskeinoja erilaiseksi itsensä kokeva syrjäseudun nuori voi löytää identiteettinsä rakennusaineiksi? Ennen analyysiin siirtymistä avaan kuitenkin vielä artikkelissa käyttämiäni pääkäsitteitä *identiteetti*, *minuus*, *tila*, *paikka*, *topofilia*, *topofobia* ja *topobiografia*.

Paikka ja tila – identiteetti kokemuksen labyrintissä

Paikan ja tilan merkityksen erottaminen ei ole aina välttämätöntä eikä selkeäkään. Esimerkiksi ympäristötaiteessa paikka ja tila voidaan käsittää synonyymeiksi: molempia käytetään kuvattaessa rajattua tilaa, jonka erityispiirteitä määrittävät havaitsijan tulkinta ja kokemus (Hakuri 2014, 13). Kulttuurintutkija Stefan Haas (2002, 211) kirjoittaa, että tilan hahmottaminen on abstraktio, joka ei riipu ainoastaan yksilöstä, vaan on sidoksissa monella tavoin siihen yhteisöön ja kulttuuriin, jossa yksilö elää. Mielikuva tilasta muodostuu kuvallisen diskursusin, yksilöllisten aistihavaintojen ja kulttuuristen havaintotapojen vaikutuksista. Näistä elementeistä muodostuu jatkuvasti uusia merkityksiä synnyttävä visuaalinen diskurssi, jota tutkimalla on mahdollista saada selville paljon tietoa kulttuurimme perusrakenteista. Koko elämän voi ymmärtää olevan ajan ja paikan käsitteiden rajaama tietoisuus, onhan kokemuksemme maailmasta, siis koko eletty elämä, rakentanut minuutemme paikat (Hakuri 2014, 14).

Sosiaalipolitiikan tutkija Mikko Saastamoisen (2006, 176–79) mukaan minuus ja identiteetti ymmärretään postmodernissa kulttuurissa heijastumana laajemmista kulttuurisista rakenteista. Saastamoinen toteaa, että tarvitaan moniulotteista ja monitieteistä tutkimusotetta, jotta käsityksemme minuuden ja identiteetin ulottuvuuksista olisi mahdollisimman kokonainen (mt.).

Postmodernin subjektikäsitteiden mukaan nykykuoren maailmassa identiteettejä on useita ja ne vaihtelevat yksilön liikkuesssa paikasta toiseen. Jo pitkään nuortenromaanin ideana on ollut nuoren päähenkilön fyysisen ja henkisen

identiteetin muutoksen kuvaus: nuoren täytyy tarinan aikana selvittää itselleen, kuka hän on. (Rättyä 2005, 108–10.) Maantieteilijä Pauli Tapani Karjalainen (2008, 26) kirjoittaa siitä, miten aika, paikka ja elämän kuva yhdistyvät ihmisessä. Paikkojen ja aikojen vaihtuessa mekin muutamme, mutta silti jokin identiteetissämme pitää elämämme kertomusta aina koossa. Ihmisen minuus tai itseys ei ole vain sattumaa, vaan pikemminkin tulkintaa. Ihmisen identiteetti muodostuu sattumien ja absoluuttisen itseyyden eli täydellisesti muotoutuneen omakuvan välimaastossa. (Mt. 26–28.)

Humanistimaantieteilijä Yi-Fu Tuanin (2011, 6) mukaan jokainen tila on mahdollista muuntaa paikaksi ajallisen pysähtymisen eli tauon kautta. Humanistisessa maantieteessä sijainnin ajatellaan olevan yksi paikkaa määrittävistä tekijöistä. Sijainti on kuitenkin merkityksetön koordinaatti ennen kuin kokeva ihminen muuttaa kartografisen sijainnin paikaksi. (Karjalainen 1993, 65–74.) Kirjailija sitoo paikan, ajan ja elämän kuvan yhteen rakentaessaan teokseensa miljöön ja siinä elävät henkilöahmot. Tarinan kertominen tapahtuu aina jossain havaintopositiossa ja näyttää elämän jatkumona, joka ulottuu sekä taakse että eteenpäin. (Vrt. Karjalainen 2008, 22.)

Karjalainen (2008, 26) kirjoittaa, että elämäkerrallisten paikkakokemusten tulkintaa voidaan kutsua topobiografiaksi (topos + bios + graphein; paikka, elämä, kuvaaminen). Tarina on yritys muodostaa kokemus paikasta merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Kertomuksessa jokaisen tapahtuman merkitys syntyy sen sijainnista tässä kokonaisuudessa. Haakanan romaaneja voisi tarkastella siis myös topobiografisesti kirjailijan oman elämän kautta: Haakana on elänyt Sodankylässä 1980-luvulla ja nähnyt ja kokenut maaseudun muutokset.

Paikkasuhteemme vaihtelevat hyvin paljon; tietty paikka voi herättää ahdistusta ja pelkoa tai toisaalta kiintymystä ja turvallisuudentunteita. Yi-Fu Tuan (1990) viittaa topofilia-käsitteellä ihmisen ja paikan väliseen vahvaan yhteenkuuluvuudentunteeseen, jolloin ihminen kokee paikan omakseen. Kyse on voimakkaasta tunnesidoksesta: ihminen rakastaa paikkaa syvästi ja kokee siinä eksistentiaalista osallisuutta. Yksilön ja paikan välinen tunnesidos voi kääntyä kuitenkin myös vastakkaiseksi tunteeksi, peloksi ja ahdistukseksi, eli topofobiaksi. (Tuan 1990, 93, 247; Koho 2016, 196.) Esimerkiksi erämaa ja vaikkapa meri merkitsevät niiden lähellä eläville ihmisille molempia samanaikaisesti: ne ovat rakkaita, esteettistä mielihyvää tuottavia, mutta samalla myös arvaamattomuudessaan ja laajuudessaan hallitsemattomia, pelkoa tuottavia paikkoja.

Naisten sulkema talo

Ruman tytön rakkaus sijoittuu 1950-luvun Lappiin eli sodanjälkeiseen jälleenrakennusaikaan, jolloin erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa esiintyi todellista köyhyyttä ja puutetta (vrt. Laitinen & Pohjola 2001, 21). Romaanissa on jo merkkejä 1960-luvulla kiihtyneestä pohjoisen autioitumisesta, ”maaltapaosta” Etelä-

Suomen kaupunkeihin ja Ruotsiin. Tuolloin ajateltiin, että kaupungeissa elämä on vauraampaa ja helpompaa ja etenkin naisilla ja nuorilla myös väljempää. (Henttinen 2009, 12–13, 29–34.)

Haakanan romaanin päähenkilön äiti on soteleski, kolmen tyttären yksinhuoltaja, joka tienaa elantonsa siivoamalla iltaisin konttorihuoneita. Mihinkään ylimääräisiin huvituksiin ei perheellä ole varaa:

Äiti ja vanhatäti joutuivat juoksemaan pankinjohtajan puheilla ja penniä venytettiin joka tilanteessa. Elokuvat ja äänilevyt olivat pannaan julistettuja, uusista saumattomista nyloksukista ei uskaltanut edes uneksia. Luusoppa oli talven pääruoka ja äiti muisti vitsailla aina kun keittokattilan pöytään nosti, että litkikää lientä, liha on kallista. (RTR, 52)

Haakana on rakentanut romaaninsa eräänlaiseksi aikuisten saduksi: sen henkilöt ovat stereotyyppisesti joko hyviä tai pahoja, kauniita tai rumia. Teoksen sadunomaisuutta korostaa myös se, ettei henkilöhahmoja yksilöidä nimillä, vaan heitä kutsutaan yleisnimillä: ”tyttö”, ”poika”, ”mies”, ”pikkusisko”, ”sisko” tai ”kaunis sisko”, ”veli”, ”äiti”, ”isä”, ”mummo”, ”nuori täti” ja ”vanhatäti”. Tämänkaltaiset, erilaisten roolien kautta nimeämiset häivyttävät henkilöiden yksilöllisyyttä. Nimitykset saavat merkityksensä ja ”heräävät eloon” vain tarinan kautta (Nikolajeva 2002, 284). Henkilöt ovat asemansa edustajia, heidän nimensä kertovat heidän asemastaan perheessä. Myös teoksen miljöön voi ajatella kytkeytyvän anonyymiydessään satuihin. Haakanan muiden nuortenkirjojen tapaan tässäkin romaanissa ei mainita paikkakuntaa eikä siellä sijaitsevia yksittäisiä luonnonpaikkoja nimeltä. Kuten jo aikaisemmin totesin, teoksessa on myös useita viittauksia saduille tyypilliseen kolmilukuun (vrt. Grünthal 1997, 25) sekä tuttuihin satuihin. Tytölle annetaan esimerkiksi uhrautuvan Tuhkimon rooli, siskoille hänen kustannuksellaan ratsastavien siskopuolien: ”[–] kaunis sisar lajittelee niitä [perunoita] kasoihin kuin Tuhkimo herneitä. Äiti on määrännyt, että kasoja pitää olla kolme: suuret, keskikokoiset ja pienet”. (RTR, 13.)

Tyttö hahmottaa tilansa sidoksissa kodin ja kyläyhteisön kulttuuriin (vrt. Haas 2002, 211). Hänen mielikuvansa niistä muodostuu yksilöllisten aistihavaintojen ja kulttuuristen havaintotapojen vaikutuksesta, mikä vaikuttaa puolestaan siihen, millaisena hän pitää itseään. Hänen ruumiinsa on intiimi tila, joka toimii itsen ja ympäristön välillä (vrt. Kaartinen 2002, 177–78). Päähenkilö mieltää paikkansa maailmassa kokemustensa synnyttämän mielikuvan kautta. Hänen eletty elämänsä on rakentanut hänen minuutensa paikat. (Vrt. Hakuri 2014, 14.) Viittaaan minuudella tytön kokemukseen itsestään eli hänen minäkuvaansa. Samalla ajattelen kokemukseen liittyvän humanistisen maantieteen keskeisen ajatuksen siitä, miten paikka, aika ja elämäncuva muodostavat kolminaisuuden. Sellaisen muodostaa myös aika, jossa tytön muistot ja odotukset kietoutuvat nykyisiin havaintoihin. (Vrt. Karjalainen 2008, 30.)

Paikka, tila ja liike liittyvät ihmisen paikkakokemuksessa erottamattomasti yhteen (Berleant 2004, 31–32). Haakanan tytön liikkeet rajoittuvat aluksi vain kodin ja koulun välille muutamaa tanssimatkaa lukuun ottamatta. Kodin ahdasta liikkumatilaa hän yrittää laajentaa kirjoittamalla päiväkirjaa ja lukemalla runoja. Tytön elämän liikkumattomuus heijastuu maagiselle realismille tyypillisellä tavalla ylikuonnollisina kokemuksina tai niiden pelkona. Myös ahdistavat muistot piinaavat häntä. Katsellessaan peilikuvaansa tyttö tuntee yhtäkkiä pelkoa siitä, että peiliin ilmestyvät oudot kasvot, jotka alkavat kertoa, mitä menneisyydessä on tapahtunut ja jotka myös ennustavat tulevaa. Tilanteessa on jotain sadunomaista, liittyhän esimerkiksi Lumikki-satuun peili, kuvastin, jolta äitipuoli kysyy, ”ken on maassa kaunehin”. Sadun äitipuoli on kuin tytön äiti, jonka muistojen kautta tyttö on koko elämänsä elänyt. Peiliin katsoessaan Haakanan romaanin tyttö on ikään kuin vanhan ja uuden identiteettinsä välitilassa: uusi identiteetti viehättäisi mutta herättää tuntemattomuudessaan myös pelkoa:

Tyttö hymähtää ajatuksilleen, unohtuu tuijottamaan tyhjiä silmiään pesu-
altaan yllä olevasta peilistä ja varoittamatta syvältä mielen kätköistä kohoaa
kauhu, asettuu kasvoille, silmien ilme lasittuu, suu avautuu raolleen, pelko
sitoo tytön kuvastimeen, hän odottaa sydän takoen, että taikuu saa vallan,
eteen avautuu salattujen maailma, lasipintaan kohoavat oudot kasvot, outo
suu alkaa kertoa menneitä ja tulevia, hänen on pakko ottaa vastaan viestejä,
ymmärtää jotakin, mistä ei halua tietää mitään. (RTR, 77–78)

Romaanin tyttö pitää itseään vastenmielisenä, rumana ja lihavana. Hänen negatiivinen minäkuvansa ja sitä ruokkivat ympäristön kommentit toisintavat yhteiskunnassa vallitsevaa käsitystä siitä, millaiset naisen ruumiit ja ruumiillisuudet ovat hyväksyttäviä (vrt. Halonen & Karkulehto 2017, 208–09): ”Meidän vanhapiika, sanoi nuoritätikin ja nauroi kimakasti muistamatta omaa kohtaansa” (RTR, 57). Kun tyttö suree kotona rumuuttaan, äiti kehuu, miten eräs tyttö oli selittänyt toisille ihmisille säälivänsä isonenäisiä, rumia äidin kaltaisia naisia ja miten pojat kiinnostuivat hänestä sen jälkeen vain entistä enemmän: ”Äiti nauroi tyytyväisenä muistolleen, ylivoimainen nainen, joka pystyi kääntämään rumuudenkin voitokseen. Tyttärestä ei sellaiseen ollut”. (RTR, 58.)

Koska paikka ja ihmisen elinympäristö yleensäkin ovat olennaisia tekijöitä ihmisen identiteetin kannalta, Haakanan tytön negatiivinen minäkuva on hänessä samanaikaisesti topofobiaa omaa elinympäristöä eli kotia, koulua ja kyläyhteisöä kohtaan. Hänen häpeää tuottava kehonsa, syyllisyyttä herättävä äitisuhteensa sekä hylätyksi tulemisen pelkonsa kietoutuvat voimakkaasti tähän paikkasuhteen topofobiaan (vrt. Tuan 1990, 93, 247; Koho 2016, 196). Jos syyllisyyttä ei herätä äiti, sen synnyttävät tädit, jotka velvoittavat tyttöä olemaan tottelevainen äidilleen, riittäähän äidillä isän kuoleman lisäksi neljässä lapsessa

Ruman tytön rakkautta voi pitää eräänlaisena
nuortenkirjallisuuden hybridinä, sadun ja fantasian
elementtejä sekä toisaalta historiallista ajan kuvausta
sekoittavana teoksena.

”ristiä kenelle tahansa” (RTR, 63). Topofobia liittyy olennaisesti myös Haakanan tytön ulkopuolisuuden tunteeseen suhteessa ympäröivään maailmaan:

Hän on kohta kahdenkymmenen, tuskin suulle suudeltu, käsin koskettu ja hänestä tuntuu usein, että hän on vain puoliksi olemassa, leijuu päivien pintavesissä, ei elä mitään historiallista aikaa, vaan kansakuntia järjestyttävät kanavaselkkaukset, kotimaata kohisuttavat presidenttavierailut, ihme-parantajat ja katovahingot – kaikki mistä kotona ja vieraisa puhutaan – tapahtuu jossakin kaukana toisessa maailmassa, johon hänellä ei ole osaa eikä arpaa. (RTR, 7)

Äidin leikillisen kiusoittelunkin tyttö tulkitsee houkutteluna turvalliseen lapsen rooliin: ”Se oli muuan tämän talon leikkejä, joita toistuvasti leikittiin, osa niitä riittejä ja riimejä, joilla lunastettiin paikka kodin turvassa, ylösalainen taikatemppu, joka sulki ovet, ei avannut” (RTR, 70). Naiset elävät talossa eräänlaista sadun maailmaa, ”ajatonta elämää” (RTR, 65), jonka rikkovat vain lähinnä koulun tuomat pakolliset velvollisuudet (vrt. Bowers 2004, 100): ”Ja tähän ajattomaan elämään sekaantuivat ajalliset asiat, penkinpainajaisetkin pääsivät suorastaan yllättämään” (RTR, 65). Toisinaan naiset tanssivat Prinsessa Ruusunen -satuun viittaavaa ”kehruuvalssia”: ”Joskus he tanssivat. Vanhat ja nuoret naiset keskenään, sirosti pehmeästi padespaata ja kehruuvalssia; kehrää, kehrää tyttönen, huomenna saat sinä sulhasen”. (RTR, 65.)

Käsitöiden lomassa äiti ja tädit kertovat nuoruusmuistojaan. Äidin tarinat ovat usein myös saduille tyypillisiä, varoittavia, taikauskoon ja kuolleiden ilmestymisiin liittyviä tarinoita. Tädin sanojen mukaan tarinat ovat äidille välttämättömyys: ”– Äitisi tarvitsee tarinansa, täti sanoi” (RTR, 29). Luomalla näkymiä ihmisen hallinnan ulottumattomissa olevaan tuonpuoleiseen äiti pyrkii samalla hallitsemaan kotia ja kompensoimaan näin elämässä kohtaamiaan pettymyksiä. Yhteisten tarinahetkien aikana aikakin tuntuu pysähty-

vän, jolloin koti luo tytön mieleen topofiliaa (vrt. Tuan 2011, 6), tunteehan hän silloin vahvaa yhteenkuuluvuutta muiden perheenjäsenten kanssa ja kodin paikkana omakseen (vrt. Tuan 1990, 93, 247; Koho 2017, 196): ”Oli vaikea irrottautua toisten lämmöstä ja turvasta, joutua alttiiksi henkimaailman kosketukselle” (RTR, 27).

Romaanin tyttö sidotaan tarinoiden kautta entistä tiiviimmin erityisesti äitiinsä, jonka kanssa hänellä on samoja yliluonnollisia voimia: ”Sinä tiesit isäsi kuoleman, muistatko. Istuit sängyn reunalla, heiluttelit jalkojasi ja hoit, että hyvästi isä, hyvästi vaan. – Isäsikin sanoi aina, että hänellä on kaksi noitaa talossa”. (RTR, 32.) Tyttö myös harjoittaa spiritismiä sisarensa kanssa. Hakeamalla kosketusta tuonpuoleiseen, hän pyrkii siirtymään entistä kauemmaksi reaalia maailmasta, joka herättäisi hänessä taas vain ikävän hylätyksi tulemisen pelon. Kodin suojassa esimerkiksi kohtaamiset miesten kanssa eivät ole mahdollisia, sillä talon kirjoittamaton sääntö on se, että miehillä ei ole taloon pääsyä; edes miehen ääntä ei saa talossa kuulua:

Joku lähtee, mutta pitkään ikävään ei ole lääkettä, ei pettymyksiin, elämän harmaaseen kulkuun. Äiti tiesi sen, vanhatäti tiesi ja vanhimman tyttärenkin hitaasti avautuvaan mieleen välähti eräänä tavanomaisena koti-iltana, kun istuttiin ja tehtiin käsitöitä, tarinoitiin, että he elivät kuin muinaiset inkaintiaanien aurinkoneitsyet, kehräsivät, kutoivat ja ompelivat, harjoittivat tarinoitaan kuin loitsuja talossaan, jonne yksikään mies ei saanut jalallaan astua, jossa ei saanut kuulua edes miehen ääntä, vain neitsyiden puhdasta puhetta pienestä lapsesta hamaan hautaan. (RTR, 64–65)

Nuoremmalla tädillä on ollut aikaisemmin suhde, jonka äiti ja vanhatäti ovat tuominneet alusta saakka: ”He näkivät jotain erityisen iljettävää siinä, että nelikymppinen nainen ei nukkunut öitään yksinäisessä sängyssään. He miettivät, mitä naapuritkin mahtavat asiasta ajatella”. (RTR, 94.) Viimeinen piste suhteelle lyödään, kun mies erehtyy tulemaan taloon ”pikkuhuppelissa”. Hän ja nuoritäti saavat äidiltä ja vanhatädiltä sellaisen läksytyksen, että suhde loppuu siihen.

Kestääkseen ankean kodin ja sitä ympäröivän pikkukylän aiheuttaman ahdistuksen tyttö on keksinyt eräänlaisen ”näkyttömyyden tilan”, joka on hänelle topofiliaa. Tämän tilan voi katsoa olevan maagiseen realismiin sekä satuihin liittyvää toiveajattelua näkyttömyydestä ja siitä, että jos hän ei itse katso ketään, muutkaan eivät näe häntä. Tuossa tilassa ollessaan kaikki ympärillä olevat näyttävät olevan ikään kuin ”metsänpeitossa”: ”Se on yksinkertaisesti sitä, että jos ei katso ketään, keskittyy olemattomuuteen, voi uskoa, etteivät myöskään muut näe, muutkin ovat oudon sokeuden tilassa, kuin metsänpeitossa” (RTR, 35).

Yksi teoksen merkittävimmistä sivuhenkilöistä on tytön luokkakaveri ja naapuri, ”poika”. Hänet kuvataan ei-hyväksyttävänä, perheen ja kyläyhteisön vieroksumana tyttöpoikana, joka on jo pienenä tanssinut hula-hula-hameissa

ja leikkinyt nukeilla (RTR, 11). Kun poika kieltäytyy armeijasta, pojan isä toteuttaa uhkauksensa ja sulkee hänet kodin ulkopuolelle: "[T]uollainen räpäle, räkänokka, akka, ei miehen meininkiä mitään. Ja hän heitti pojan portaita alas jäiseen tantereeseen vähäiseen lumeen." (RTR, 42.) Pojan hahmo kertaa tyttöön liittyviä temaattisia asetelmia marginaaliin ajetun ihmisen näkökulmasta. Molemmat nuoret tuntevat itsensä poikkeaviksi ja ovat tuskallisen tietoisia erilaisten mahdollisuuksien kirjosta, jolla voisivat vaikuttaa omaan elämäänsä, mutta samalla myös siitä, etteivät pysty hyödyntämään niitä. (Vrt. Leisto & Tuomikoski-Koukkula 2005, 15.)

Yhteiset paikat luonnossa

Arkkitehti Kaj Nymanin (2003, 20–21) mukaan ihmisen tunteet ovat ruumiin todistuksia siitä, millaisessa ympäristössä hän on. Ruumis kokee ympäristöä lakkaamatta, ikään kuin arvioiden sitä ja toimien niin, että sen olotila säilyy mielekkäänä. Tytön elämä saa täyskäännöksen, kun hän saa syyskuussa perunnannostopäivänä äidiltään luvan lähteä tansseihin. Hän kohtaa siellä miehen, johon rakastuu.

Mies sallii työlle pienuuden, heikkouden ja avuttomuuden kutsumalla tätä "pikkuseksi" ja "pikkutyttöksi": "Pikkutyttö, mies sanoo ja sana on lämmin kuin hyväily, autuaaksi tekevä, suloinen, sillä hän ei muista olleensa koskaan pikkutyttö, vaan aina isosisko, äidin apulainen, peräänkatsoja, vanhin joukosta" (RTR, 84). Mies vahvistaa tytön minäkuvaa ja naiseutta myös hyväksyvällä katseellaan, kosketuksellaan ja sanoillaan:

- Minulla on rumat reidet, tyttö sanoo onnettomanä. – Älä katso, älä katso. -- Hän puneehtuu ja mies sanoo vakavasti, lujasti:
- Sinulla on kauniit reidet, pehmeät ja siloiset, älä koskaan luule muuta.
- En, hän sanoo ja on pakahtua onneensa. – En. (RTR, 83–84)

Mies ja tyttö alkavat solmia salaisia tapaamisia luontoon. Tälläkin on merkityksensä, sillä luonnon paikkoihin liittyy Lapin kirjallisuuden romanttinen juonne; luonnon ensisijaisuus sekä luonnon ja ihmisen yhteys. Suhde maisemaan muodostaa Lapin kirjailijoille usein maailmankatsomuksen pohjan. (Lehtola 2010, 131.) Työlle aiemmin merkityksettömistä tiloista tulee koettujen aistihavaintojen kautta yhtäkkiä näkyviä ja merkityksellisiä paikkoja (vrt. Paasi 1983, 104; Koho 2008, 33; Koho 2014, 161; Käyhkö 2017, 15). Maisema on toisin sanoen tytön tunteiden tila (Koho 2014, 161). Erämaa on työlle sekä topofiliaa eli ihailun ja nautinnon kohde, mutta samalla myös erilaisuudessaan topofobiaa eli arkaainen ja vaarallinen paikka (vrt. Berleant 2004, 42–43). Hän taistelee syyllisyyden ja pelon sekä uusien, ihanilta tuntuvien tunteiden ristituleessa. Tytön paikka-suhteet, joissa nykyinen, mennyt ja tulevat kiertyvät yhteen, kohdistuvat kui-

tenkin ahdistavan menneisyyden vuoksi intensiivisesti nykyisyyteen ja tekevät luonnon havainnoista entistä merkityksellisempiä (vrt. Karjalainen 2008, 19): ”Ensi kertaa hän näki käen lennossa, kuuli sirisevän kivitaskun särisevän naksuttelun” (RTR, 96). Järvisedessä on vahva eroottinen lataus, kun tyttö katsoo siinä seisoessaan punaista aurinkoa edessään ja tajuaa samalla ensimmäistä kertaa, että hänellä on oikeus omaan kehoonsa. Vesi muodostaa ikään kuin ääri-viivat hänen kehoonsa, herättäen halun myös miehen fyysiseen kosketukseen: ”[H]änessä häivähti halu olla samanlainen, nousta, mennä ohi, omistaa itse oma hehkunsa” (RTR, 97). ”Vesi maistui leville, tuoksui kiihottavasti, hyväili viilein sormin hänen käsivarsiaan, reisiään, vatsanpohjaa. Hänen tuli ikävä miestä ja hän ui voimakkain vedoin rantaa kohti.” (RTR, 97.)

Tilanne kärjistyy, kun äiti saa varmuuden tytön suhteesta. Hän nimittelee tyttöä huoraksi ja uhkaa ajaa ”riettailuun” syyllistyneen tytön pois kotoa: ”– Noin minulle ei puhuta, äiti kirkuu. – Anna olla viimeinen kerta.” (RTR, 87–88.) Tämä herättää työssä uhman: hän on valmis lähtemään kotoa toisaalle opiskelemaan tai töihin saadakseen pitää miehen ja säilyttääkseen vapautensa:

- Mihin täältä pääsee, sisko sanoo hiljaa.
- Lukemaan, onneksi pääsen lukemaan.
- Jos se takaa sulle lainan, sisko sanoo.
- Jos ei, niin lähdän töihin, opettajaksi vaikka. Tätä se ei minulta ota, takuulla ei. (RTR, 88)

Miehen kanssa luonnossa koettu topofilia säilyy tytön mielessä nostalgisina muistoina, jotka heräävät esiin luonnon tilassa. Äidin kanssa syntynyt riita unohtuu heti, kun hän astuu ovesta ulos: ”– kuulee linnut, näkee pilvien pehmeät muodot. Kesän vihreä tuuli tulee joelta, kantaa mukanaan veden tuoksua, ympäröi hänet, nostaa riidan tuolle puolen”. (RTR, 89.)

Viimeiseksi yhteiseksi tapaamispaikaksi mies ehdottaa hotellia, jossa he joutuvat muiden ihmisten katseiden kohteeksi ja yleisten käyttäytymisnormien kontrolloimiksi. Luonnon tilojen ja miehen läsnäolon topofilia muuttuu hotellissa topofobiaksi, jota miehen läheisyyksään ei enää poista. Hotelli herättää paikkana vierautta, joka on kuin enne balladimaiseen kolmiodraaman huipentumaan: miehen raskaana oleva vaimo saa tietää suhteesta ja tyttö siitä, että mies on naimisissa. Tyttö on näin jälleen marginaalissa oleva toinen: hän on varatulle miehelle antautunut huono tyttö, ”huora”, nainen puolestaan miehen vihitty, ”kunniallinen” vaimo ja lasten äiti. Nainen antaa hänelle tuomionsakin äidin äänellä: ”– Ettäs kehtasit, nainen sanoo äidin äänellä” (RTR, 115). Mies mitätöi vastuutaan syyttämällä tyttöä epämääräisyydestä; siitä, että mies ei saanut selvää, halusiko tyttö vain huvitella hetken ”maalaispojan” kanssa. Hän vannoo, ettei tarkoittanut tytölle mitään pahaa.

Kaikien tytön tuntemaan vihan, pettymyksen ja surun yläpuolelle nousee tieto vapaudesta: ”Tieto siitä, mitä hän on saanut: tieto naiseudesta, vapautus

kauheasta rumuudesta, johon hänet oli jo tuomittu” (RTR, 120–21). Kun mies viimeisinä sanoinaan heidän erotessaan vakuuttaa tytölle, että tällä on kauniit reidet ja ettei tytön pidä sitä koskaan unohtaa, tytöstä ”tuntuu samalta kuin lapsena rukoillessa, turvalliselta” (RTR, 124). Mies on tytölle kuin kaivattu isähahmo, joka lähettää lapsensa seikkailun jälkeen maailmalle. Miehen toiminnan taustalla on kuitenkin vallankäyttö, jonka voi tulkita väkivallan muodoksi: tytöllä ei ole yhteiskunnallista valtaa samalla tavoin kuin miehellä. Tyttö on tavallaan uhri, jolle voi tehdä mitä tahansa (vrt. Ronkainen 2002, 208), sillä tyttö tarvitsee miehen, ”prinssinsä” tullakseen täydelliseksi naiseksi. Tytön täytyy siis tyytyä marginaaliseen osaansa ja odottaa, milloin mies tulee ja minne hän milläkin kerralla tytön vie (vrt. Koho 2017, 177). Asetelma on tuttu nuortenkirjallisuuden tavasta käsitellä todellisuuden valtasuhteita (vrt. Voipio 2015, 200). Myös miehen suhde luontoon on selvästi aktiivisempi ja hallitsevampi kuin tytön. Hän sytyttää ja sammuttaa nuotion, pystyttää teltan ja vie tytön paikkoihin, jotka ovat hänelle itselleen merkityksellisiä. Yksi tällainen tapaamispaikka on puron varrella kohdassa, jonka mies on löytänyt jo ”poikasena” ja jossa hän käy kalassa, syksyisin vesilintumetsällä. Lisäksi mies määrittää heidän yhteistä tilankäyttöään: etäisyyttä ja läheisyyttä, kosketuksen rohkeutta. (Vrt. Koho 2017, 179.)

Teoksen lopussa tyttö ostaa kesätienesteillään matkalipun, vuokraa asunon Helsingistä ja nousee junaan. Tytön myöhemmistä vaiheista ei teoksessa kerrota, mutta lukija voi olettaa, että hänen identiteettinsä sitoutuu uuteen paikkaan. Kotiseutuaan hän ei voi unohtaa, mutta sen merkitys tulee varmasti muuttumaan. (Vrt. Karjalainen 2003, 15.) Tyttö tiedostaa oman paikkasuhteensa selvemmin sieltä lähdettyään (vrt. Laitinen 2002, 195). Kävellessään kohti asemaa hän katselee kotikyläänsä jo ikään kuin ulkoapäin: ”Pikemminkin häntä hymyilyttää kaikki mikä jää: tutut ikävät kadut, tuttu ikävä kauppa, tuttu ikävä” (RTR, 133). Lähtöön tiivistyy kuitenkin myös lapsuuden kotiseutuun liittyvä topofilia: ”Tyttö nyökkää, huiskuttaa, silmä sumenee yllättäen. Jää niin paljon kuitenkin, kaikki entinen jää”. (RTR, 134.) Lähtö mahdollistaa tytölle elämää määrittelevän välttämättömän liikkeen: kun maisema liikkuu, samalla hänen elämänsä liikkuu. Hän on irti entisestä paikasta ja siihen liittyvistä ihmissuhteista luodakseen itselleen uuden, täysin oman paikan ja siihen liittyvän identiteetin: ”Juna liikkuu, maisema on liikkeessä, hän matkalla pois. Pois”. (RTR, 134.)

Lopuksi

Haakanan nuortenromaanin *Ruman tytön rakkaus* päähenkilön, abiturientti-vuottaan elävän tytön kotitaloa hallitsevat dominoiva äiti ja äidin kaksi sisarta, jotka pyrkivät tukahduttamaan tytön kasvun ja itsemääräämisoikeuden. Tytön pelastus on rakastuminen naimisissa olevaan mieheen, joka vie hänet luvattomille retkille luontoon, keskelle lyhyttä ja sitäkin kiihkeämmin elämää

sykkivää Lapin kesää. Ympäristö tuomitsee rakkauden, mutta tyttö saa siitä tarvitsemansa: luvan ja rohkeuden kasvaa naiseksi ja jättää ahdistava kotiseutu taakseen.

Haakanan romaani osoittaa, että paikka on kokijalleen aina subjektiivinen kokemus, eletty paikka. Sitä paratiisinomaista nostalgian lähdeettä, joka ihmisillä usein liittyy omaan lapsuudenkotiin (vrt. Stenroos 2003, 66) ja jonka Haakana liittää muihin pohjoiseen sijoittuviin 1980-luvun nuortenromaaneihinsa, ei *Ruman tytön rakkaudesta* löydy. *Ruman tytön rakkaus* nostaa korostetusti esiin syrjäseudulla elävän tytön vaikean itsenäistymisprosessin. Nuorten opiskelu, työ- ja harrastusmahdollisuudet ovat harvaanasutuilla seuduilla luonnollisesti heikommät kuin kasvukeskuksissa. Toisaalta opiskelu ja työpaikka muualla tarjoavat nuorille vapautta ja nopeamman itsenäistymisen mahdollisuuden vanhemmista. Muuton pohjimmaisena syynä voi olla, Haakanan romaanin tavoin, myös arvostuksen ja hyväksynnän puute (vrt. Vuontisjärvi 1998, 190–91).

Ruman tytön rakkaus on hyvin moniulotteinen romaani: se on eräänlainen nuortenkirjallisuuden hybridi, sadun ja fantasian elementtejä sekä toisaalta historiallista ajan kuvausta sisältävä teos. Siinä on yhtymäkohtia myös 1960-luvulla yleistyneeseen kokeelliseen kirjallisuuteen maagisen realismin ja balladin piirteiden kautta. Romaania tutkiessani olenkin liittänyt humanistismaantieteellistä teoreettista keskustelua kirjallisuustieteelliseen analyysiin etenkin maagisen realismin ja balladin piirteiden osalta sekä tulkitsemaan paikan ja tilan erilaisia merkityksiä. Teoksen sukupuoli-identiteetin kysymykset tarjoaisivat mahdollisuuden jatkotutkimukseen esimerkiksi feministisen maantieteen ja sukupuoliutkimuksen kautta.

Aineisto

Haakana, Anna-Liisa 1989: *Ruman tytön rakkaus* [=RTR]. Jyväskylä: Gummerus.

Haakana, Anna-Liisa 1980. *Ykä yksinäinen*. Juva: WSOY.

Haakana, Anna-Liisa 1981. *Ykköstyttö*. Juva: WSOY.

Haakana, Anna-Liisa 1982. *Kukka kumminkin*. Juva: WSOY.

Haakana, Anna-Liisa 1986. *Kehnompi Kettunen*. Juva: WSOY.

Kirjallisuus

Arminen, Elina 2009. *Keskeltä melua ja ääntä: Timo K. Mukan myöhäistuotanto, kirjallisuuskäsitys ja niiden suhde 1960-luvun yhteiskunnallis-kulttuuriseen keskusteluun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1256. Helsinki: SKS.

Berleant, Arnold 2004. *Aesthetics and Environment*. Farnham: Ashgate.

Bowers, Maggie Ann 2004. *Magic(al) Realism*. London: Routledge.

Cutter-Mackenzie, Amy, Phillip G. Payne, & Alan Reid 2010. *Experiencing Environment and Place through Children's Literature*. London: Routledge.

- Grünthal, Satu 1997. *Välkkyvä virran kalvo: Suomalaisten kaunokirjallisten balladien motiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 664. Helsinki: SKS.
- Haas, Stefan 2002. Visuaalisuus kaupungin hahmottamisessa. Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*. Toim. Taina Syrjämä & Janne Tunturi. Historiallinen arkisto 215. Helsinki: SKS, 211–31.
- Hakuri, Markku 2014. Paikka vai tila. Teoksessa *Paikka vai tila*. Toim. Markku Hakuri. Lahti: Aalto-yliopiston julkaisusarja 5/2014, 13–16.
- Halonen, Minna & Sanna Karkulehto 2017. Vedenpaisumus tornikamareissa: Sukupuolitavaa väkivaltaa purkavat naisruumiin kokemukset ja eettinen lukeminen. Teoksessa *Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Toim. Sanna Karkulehto & Leena-Maija Rossi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1431. Helsinki: SKS, 188–217.
- Henttinen, Annastiina 2009. *Maaseutu politiikan tantereena: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 1988–2008*. Helsinki: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 4.
- Hosiaisluoma, Yrjö 2016. *Kirjallisuusoppi: Aapisesta äänirunoon*. Helsinki: Avain.
- Huovi, Hannele 1988. *Vladimirin kirja*. Helsinki: Tammi.
- Härkönen, Anna-Leena 1984. *Häräntappoose*. Helsinki: Otava.
- Kaartinen, Marjo 2002. Kivun eristämä? Naisruumiista uuden ajan alussa. Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*. Toim. Taina Syrjämä & Janne Tunturi. Historiallinen arkisto 215. Helsinki: SKS, 177–94.
- Karjalainen, Pauli Tapani 1993. House, Home and the Place of Dwelling. *Scandinavian Housing and Planning Research* 10(2), 65–74.
- Karjalainen, Pauli Tapani 2003. Geobiografinen kysymys: Paikat ja elämämme kertomukset. *Synteesi* 3, 11–19.
- Karjalainen, Pauli Tapani 2008. Paikka, aika ja elämän kuva. Teoksessa *Ympäristö täynnä tarinoita: Kirjoituksia ympäristön kuvien ja kertomusten kysymyksistä*. Toim. Arto Haapala & Virpi Kaukio. Kuopio: Unipress, 13–31.
- Koho, Satu 2008. *Minun tuoleni, minun mereni: Koettu ja eletty paikka Joni Skiftesvikin martinniemeläisteoksissa*. Oulu: Väitöskirja. Omakustanne.
- Koho, Satu 2014. Hyväksikäytetyn lapsen paikka ja maisema Maria Peuran romaanissa *On rakkautes ääretön*. Teoksessa *Maisemassa: Sukupuoli suomalaisuuden kuvastoissa*. Toim. Tuija Saresma & Saara Jäntti. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto-paino, 159–90.
- Koho, Satu 2016. Syyllisyyttä, pelkoa ja häpeää vaiennetussa kehossa: Tunteiden tiloja Pauliina Rauhalan romaanissa *Taivaslaulu*. Teoksessa *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle & Anna Hollsten. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1425. Helsinki: SKS, 195–220.
- Koho, Satu 2017. Hyväksikäytetty tyttö vai ahnas narttu? Sukupuoli, väkivalta ja kehon maantiede Riikka Pulkkinen *Raja*-romaanissa. Teoksessa *Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Toim. Sanna Karkulehto & Leena-Maija Rossi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1431. Helsinki: SKS, 162–87.
- Käyhkö, Mari 2017. "Vähän niinku metän keskellä ja silleen": Syrjäseutu, yläkouluikäiset tytöt ja tutuksi eletty paikka. *Sukupuolentutkimus* 3, 7–23.
- Laitinen, Merja & Anneli Pohjola 2001. "Ei tää niin syrjässä": *Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluista syrjäkylissä*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B37. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Laitinen, Riitta 2002. Koti, paikkaidentiteetti ja muutokset navajoyhteiskunnassa 1800-luvulla. Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*. Toim. Taina Syrjämä & Janne Tunturi. Historiallinen arkisto 215. Helsinki: SKS, 195–210.
- Lehtola, Veli-Pekka 2010. Lapin kirjallisuus 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. Toim. Sinikka Carlson ym. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1261. Helsinki: SKS, 127–33.

- Leisto, Leila & Suvi Tuomikoski-Koukkula 2005. *Tyttöjä pohjoisen yössä: Tyttöjen kokemuksia päihteiden käytöstä sekä sosiaalityöntekijän ja poliisin interventiosta*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Nikolajeva, Maria 2002. *The Rhetoric of Character in Children's Literature*. Oxford: Scarecrow Press.
- Nyman, Kaj 2003. "Kun on tunteet": Kaupungin estetiikka ja kaupunkilaisten hyvinvointi. *Synteesi* 3, 20–27.
- Paasi, Anssi 1983. *Maantieteen subjekti? Tie humanistisen ja behavioraalisen maantieteen nykytieteen maatiikkaan*. Historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden julkaisuja nro 34. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- Rättyä, Kaisu 2005. *Suvi Kinosta seuraten: Näkökulmia Jukka Parkkisen trilogiaan*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Saastamoinen, Mikko 2006. Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Toim. Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen. Tampere: Tampereen yliopistopaino, 168–79. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/95382/minuus_ja_identiteetti_2006.pdf?sequ.
- Stenroos, Anna 2003. Talo ja puutarha: Nostalgian symboli. Esitelmä Semiotiikan talvikouluissa "Historia ja nostalgia" Imatralla 1.–3.2.2002. *Synteesi* 1, 62–69.
- Tuan, Yi-Fu 1990. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. New York: Columbia University Press.
- Tuan, Yi-Fu 2011. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Vilkuna, Varpu 1991. *Rulla*. Helsinki: Tammi.
- Vilkuna, Varpu 1993. *Tuhkasiivet*. Helsinki: Tammi.
- Vilkuna, Varpu 1996. *Tumma nauha*. Helsinki: Tammi.
- Voipio, Myry 2015. *Emansipaation ja ohjailun ristivedossa: Suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889–2011*. Jyväskylä Studies in Humanities 263. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vuontisjärvi, Pirjo 1998. Pohjoinen ahdistus Rosa Liksomien syrjäseutuja käsittelevissä romaaneissa. Teoksessa *Jäiset laakerit: Artikkeleita pohjoisista naiskirjailijoista*. Toim. Sinikka Tuohimaa, Nina Työlähti & Ilmari Leppihalme. Oulun yliopiston Taideaineiden ja antropologian laitoksen julkaisuja. A. Kirjallisuus 8. Oulu: Oulun yliopisto, 181–200.